

מבט על, גיליון 508, 22 בינואר 2013

הסלמה בעזה – התפתחויות אפשריות

שלמה ברום

בשבוע האחרון חלה הסלמה בשיגורי רקטות מרצועת עזה ובתגובות הישראליות לשיגורים אלו, ויש חשש שהדינאמיקה של ההסלמה תוביל בהכרח להחלטה ישראלית לזיזם שוב מבצע נרחב ברצועת עזה, בהיקף של מבצעי "עופרת יצוקה" ו"עמוד ענן". מטרת המאמר שכאן לנתח את הסיבות להסלמה, הסיכויים שתימשך והמדיניות הרצויה מצדה של ישראל.

שאלת המפתח היא האם זוהי הסלמה מכוונת וזוומה או שעדיין האינטרס של שני הצדדים הוא לשמור על שקט, אך הם עלולים לאבד שליטה על הדינאמיקה של ההסלמה. בצד הישראלי התמונה ברורה – אין לישראל אינטרס להפר את השקט. מבחינת ראש הממשלה נתניהו הצמצום הדרמטי, עד כמעט לאפס, של ירי הרקטות מעזה מאז מבצע "עמוד ענן" הוא הישג גדול, ואין לו סבה לרצות לאבד אותו. בעולם הערבי יכולים להשתעשע בתיאוריות קשר לפיהן ישראל מעוניינת לפוצץ את המשא ומתן עם הפלסטינים גם דרך הסלמה בעזה, אולם אין אחיזה לטענה זו, משום שלישראל יש עניין בהמשך המשא ומתן, גם אחרי אפריל 2014. משבר במשא ומתן – בייחוד כאשר יש סיכויים טובים שהאשמה למשבר תוטל על ישראל בשל תגובה "לא מידתית" שלה – אינו אינטרס ישראלי.

בצד של הפלסטינים בעזה התמונה פחות ברורה. אין ספק שיש גורמים בעזה שמעוניינים גם בפיצוץ המשא ומתן עם ישראל וגם בהחרפת העימות האלים עם ישראל. אלה נמנים על מגוון הארגונים החמושים ברצועה, בין אם אלה אלמנטים בגיהאד האסלאמי ובין אם מדובר בקבוצות סלפיסטיות-ג'יהאדיסטיות. שיגורי הרקטות בוצעו ככל הידוע על ידי גורמים אלו שלא על דעת חמאס, השולט ברצועת עזה, וכנראה גם לא על דעת מפקדי הג'יהאד האסלאמי, שהוא הארגון הגדול ביותר ברצועת עזה אחרי חמאס. אולם, עד לתקופה האחרונה ידע חמאס לפעול בתקיפות נגד קבוצות אלו ולרסן אותן. נשאלת השאלה: האם חמאס שינה את מדיניותו או שהוא נכשל בריסון הקבוצות האלו, מה שיכול להעיד על ירידה באפקטיביות השליטה שלו ברצועת עזה.

תנועת חמאס עוברת תקופה קשה והיא במצב של חולשה מדינית וצבאית. מלחמת האזרחים בסוריה אילצה אותה לנתק את הקשר עם שתי תומכות חשובות שלה, סוריה וחזבאללה, וגרמה לנתק כמעט מוחלט עם התומכת המרכזית שלה, איראן, שהייתה המקור העיקרי לתמיכה כספית ולנשק. חמאס בנתה על הידוק קשרים עם מי שנתפס כשחקנים החדשים שעולים בעקבות התהפוכות בעולם הערבי, התנועות האסלאמיות. נראה היה לה שקשרים הדוקים עם מצרים בשליטת האחים המוסלמים, קטאר העשירה ובעלת ההשפעה ותורכיה של ארדואן, יפצו אותה על אובדן בנות הברית המסורתיות שלה. אולם הגלגל התהפך. הנשיא מורסי הודח והשלטון הצבאי במצרים רוחש איבה קשה לחמאס הנתפסת על ידו כאיום בהיותה בעלת יכולות צבאיות וחתרניות לא מבוטלות של תנועת האם שלה במצרים – האחים המוסלמים. מצרים ניתקה בפועל את מנהרות ההברחה בגבול עזה-סיני – עורק החיים לעזה. מצרים מייחסת את הפעולות של הקבוצות הבדואיות-ג'יהאדיסטיות בסיני נגד המשטר המצרי וכוחות הביטחון שלו להכוונה ולסיוע של חמאס. בקטאר האמיר הזקן והחולה וויתר על תוארו ובנו, שהוכתר במקומו, נלהב הרבה פחות ממדיניות החוץ הפעילה של קטאר הזעירה ומהקשרים עם חמאס, ולא רדואן יש צרות משלו, וממילא הגישה של תורכיה ושל קטאר לרצועת עזה תלויה ברצון הטוב של מצרים, שכאמור אינו קיים. התוצאה היא שבניגוד למצב שהתהווה אחרי מבצע "עופרת יצוקה", שבו חמאס הצליח למלא במהרה את מחסני הנשק שלו וגם לתגבר אותם עם רקטות כבדות יותר, כעת, חמאס מתקשה בהברחה סדירה של נשק מאז מבצע "עמוד ענן". הוא מנסה לפצות עצמו על כך בפיתוח וייצור עצמי של רקטות ארוכות טווח, אולם יש הבדל עצום בין הדיוק וכוח ההרס של רקטות אלו לרקטות מאיכות צבאית, המוברחות מאיראן. חמאס אינו מוכן לסבב לחימה חדש בהיקף נרחב שכן מצבו המדיני עגום עוד יותר. פסקו החיזורים אחריו באזור ומחוצה לו ושחקנים מרכזיים בעולם הערבי, ובראשם מצרים וסעודיה, עוינים אותו באופן חריף.

חמאס מנסה להיחלץ ממצבו העגום בשני ערוצים. מצד אחד, הוא מנסה לחדש את היחסים עם איראן בהצלחה מאוד חלקית. לאיראן של הנשיא רוחאני, שמנסה להגיע לפיוס עם המערב, אין אינטרס להבליט את יחסיה עם חמאס, ולכן, למשל, בקשה של חי'אלד משעל לבקר בטהראן נדחתה. ייתכן גם שכתוצאה מהתנהגות חמאס, איראן רואה בו גורם בוגדני שאי אפשר לסמוך עליו ולכן נזהרת בחידוש היחסים עמו. מצד שני חמאס נוהג במדיניות פייסנית כלפי מצרים וכלפי הנהגת הרשות הפלסטינית ברמאללה. הארגון מנסה לא להתגרות במצרים בהכרתו את תלותו בה, ולהניע מחדש תהליך פיוס של חמאס עם ארגון פת"ח בהנחה שזה יוציאו מהבידוד המדיני. מסיבה זו, הארגון גם אינו עושה מאמץ מיוחד לתקוף את המשא ומתן המדיני שמנהלת ישראל עם הרשות (שממילא מועד להיכשל בראייתו) מעבר להתבטאויות שגרתיות.

אפשר לטעון שהמשך ההרעה במצבו של חמאס יכול לדחוף את הארגון לפינה ולהביאו למסקנה שאין לו מה לאבד ושהדרך היחידה שלו לצאת מהמצוקה, היא על ידי פיצוץ המצב. חמאס אכן יכול להגיע בהמשך למצב הזה, אולם בשלב הזה נראה שטרם הגיע למסקנה הזאת והוא מנסה להקל את הלחץ עליו על ידי צעדים מדיניים. לפיכך נראה שההסלמה הנוכחית אינה נובעת ממדיניות מכוונת של חמאס והיא בעיקרה תוצאה של אובדן שליטה שלו במצב, שבו תקרית בגבול יוצרת מוטיבציה לתגובה של קבוצה פלסטינית, המביאה לתגובה ישראלית וכך הלאה.

בהנחה שהניתוח הזה הוא נכון, המטרה העיקרית של ישראל היא למנוע הידרדרות לעימות נרחב ששני הצדדים אינם רוצים בו, וזאת מבלי לפגוע ביכולתה להתיע את חמאס ושחקנים נוספים ברצועת עזה. ישראל אינה יכולה לשנות את המדיניות הבסיסית שעוצבה לאחר "עמוד ענן", שלפיה צריך להגיב על שיגורי רקטות מעזה בתקיפות מכאיבות על מטרות של חמאס והארגונים האחרים בעזה, מחשש שמא תישחק ההרתעה שהיא צברה בשני המבצעים הגדולים שם. אולם התגובות צריכות להיות מדודות ובמקביל להן יש צורך במעקב צמוד אחרי התנהגות ארגון חמאס אשר שולט בעזה ובראיית ישראל הוא האחראי על המתרחש בה גם אם שיגורי הרקטות נעשים על ידי קבוצות אחרות. אם ישראל תגיע למסקנה שחמאס עושה מאמץ אמיתי למנוע מהקבוצות האחרות לפעול נגד ישראל, היא צריכה לחתוך את המעגל של תגובות ותגובות לתגובות על ידי השהיה טקטית של תגובותיה. היא תמיד יכולה לחדש את תקיפותיה אם יתברר שהדבר אינו מועיל.